

ЭДЕ ТУРГУЗАР ДЕЙ БЕРГЕН

«Күш-ажалдын хостуу» ажыл-агый 1929 чылда тургустунган. Оон бээр ам 65 чыл артын. Оон төвү Торгалды навигаторлардын, чалгыс кудумчуларды, халык сууржууларды тургузган. Эдил амыр тургактыгын, ортумак шолалды, унастоок эмгекчилер улуг кода-суур болу берген.

Коллективтик ажыл-агый дөртөн чылдарда озу кудумчулар кара чалгыс тракторлар турган болса, бу хунерде яны-буру марканын ээриби беш тракторлугу, ужен ийн автоматизациялар анарган. Кол-хостун тармагы шулу алданчеден гектардан ашыг турган болса, ам тарма култураларынын шолун 2566 гектар кылдыр алгыткан.

Торгалды сууру долган-дыр кайгачын чараш аргачымын чаттылган. Кара хөр-зүнгүтү аңгылар чылдынна белик дажууту берип турар. Ам-менинг, балык-байландыгы, кат-чымиз төттүндөс мындг черге кым амыр-дан, чурттактаасы дең!

Экономиктик реформалар муруну чарында советхостун аргы орудагы миллион рубль акып турган болса, ам оон яны-буру эрези бир миллионд үш чүс сес миллион рубль кеткен. Эрткен чы-лын бүгү орудагы дончуг-ла чүс дөртөн миллион рубль

болган. Советхостун он хай-дыг ереден дек уштунар харны барык чок.

Мындыг кончуг энв черде чурттан орзуусса-да, ажыл-агыймы шугт салда-ран бар чыдыр. Дарый хем-чег албас болза хоржок болган. Кижилерин угаан-медерели эри хевээр арткап. Азырадык хөндөн уштуна-ман. Кооперативтерин ке-жигуипери боттарынын-на өң-чүзүн советхосту деп саапч турар хевээр. Күрүмелен

Хүн бүрү арыс ажылы эк-кеп турган сүт-бараак фер-мазы шугт дорайтан. Чедок чылдарыны өгөспөлдө Торгалды сүт-бараак фермамын муң-ажык инек турган болса, ам мында чүс ужен чеди инек ар-кан. Эрес-кечээ Мария Вал-дунг утбай мычан ужен саар нюзин инек бурузунден ийн муң ажык дитр сүт саап ап турган. Амыс сес-тоос инектик саанылар инезден бидуң чуртук дитр сүт сага экизи-ла ол. Бычаар ажилдан тур-да акша-төгери каймын хээ-

— Кижилерин өмкөлдө-дөр дика бергеден. Чоуну чутааларында «Частыр-гаш» турар. Тар чүгү бол-ду турар улус? Ажилдан, байш-кактарга мал деп, дээр — деп, бригадирлер Олег На-питов-ол, Виктор Ак-Жама олар чакгыс-аас болдулар.

Оларныч чутаалар турары-биле алдыра, ам дөртөндө ажил чок орат 227 ажилдан-нын чамдык кезин чалгаа узуу бооп тур. Ындырлар хуузулуда үезиле тургус-тунар ча төрөл-бөдүк кол-лективтерине кирбейт, үн-дүр кымтырыптары чугаажок.

Көдээде чаартылгалар

чангыс көшөк-даа бербейт турарын билбес. Ынчангаш инектердундарыны улге-рин эдери уурга таваржып турарымыс бо-дулар — деп, кат-жымшыктынын директору Ирек Таатар-оол комунда чугаа-лап орду.

Өөр-ширегө туттурун, өрү хүн көрбөн баарга кымга комунанын өвс болу. Ажил-атай чүгө эрткен чылы 157 баш чыгыны чылдыркен, 32 баш саар нюзин оорлаткан. Дөртөн бир баш инек чулап алып арып өлген. Бир топна тараанын бөл-үчези 297 муң рубль боорга, оңу күрүөгө салдыра 150 муңдук ашыс. Карылганың угу-дөүү мыда.

рл?! — Ам ажал-агыйның өң-чү-зу шугт жуужулар дей бер-дасы. Кижик бурузуңу уду-хууау санаа эгелей берген. Төрөл-дөргүдү, танын-көрүп айма-биле бөүлгөжи, ажалы-чымнар боттары ажилдызын-нан. Чижээ, сүт-бараак фер-мазын ашунага салыптар дөң-дир. Саанылар, ка-ларчылар удузугу акша-төге-рин чыгы турган ашыл-ай-талдар-ла, өрө-чынвисти ба-ла удежер анаар бис — деп, директор шайтыварга медег-дери.

Шыптан-ла, карылгалыг ажилдан, хамык малды, эт-хөдөкчелди хайрга чок ажал-ларынын орнуна хуужутка-

Улуг-Хем кожууда эңне хөй сипен-шабындал, тараа-лап бо ажал-агый өде тур-густунушунуңу бо чаа хө-вириче чүткүп турары база-ла таварыла эвес. Ол колдөк-тив ийн чыл буруттар адыр-лар аяны-биле кооператив-терге чырылган.

Чаа чүдүлү шингээдин алдыра эмин эрттар далайн-нан амык чок. Ынча-ла-ла шөйгөн баа хөзөө чок. Ажил-тик талааларны тылары чүг-сү-ла. Дилдик болган шайтыв-раг хөдөлөр керек.

Келич-оол ЧӨРЕВЕ.
(«Шайнык» тускай корреспонденттин).

РЫНОК БОЛГАШ АМЫДЫРАЛ ЧҮГӨ ХААГЛЫГЫЛ?

1993 чылдың июнь 18-те «Уруткач топ-биле» акша санажылгазынын үезиле хыналда масса машиналарын ажилдарынын дугайында Хоюйдуну РФ-тин Президент-тиги болган ыкчанын Дэди Совет хүлээп алган. Ында айтып турары: чурттагыч чоп-биле акша санажылгазы чыгып турар буюрунгалар, сайтарлыкчылар, садгм-саары-рылга, ачы-дуза чедирип тур-рар таварыла хыналда касса машиналарын (эзон сонгаар ХКМ) ажилдары ал-бан. ХКМ-нер урелик эвес, чогуур албан черлеринге бу-руттегилерин, салып алыкчы-га салып алган бараанын-биле кай ХКМ-ге парлаткан чек-ти албан бээр. Салып турар бараанынны өртеп-үезип, ачы-дузанынны преискуп-ланын көсүкү чөре азыл көр-үңгөн турар.

Во хоулудун кол сорулга-ла — салып-саарылга, ачы-ду-за чедирип тураларыннын орудагылы тураларын, үндүрүп чыгарып таварыла-ны бөдүрүбасы, чопуну ажил-дан аптамын, пенсия, пособие хандырылганын саанын акша-биле долу хандырып, салып-саарылга көрээп чек-биле ботандырып, барааны-ны, ачы-дузанын өртеп-үезип, тарифтеринге дугуй турарын хынары бо бол-соп-да өскө.

Үстүдө сорулгаларын күөсөдөлүп чер-черде үндүрүп инспекцияларында дааскан болган хажымшык-тын кылганнара аажок хөй хөмөзүлүк туралар анаарын, дагы хажымшыктын кылган таварыла ол буюрунгаларын ажил-чорудууга, банкы-да санажылга салып ажил-лаарын, чурттагыч чоп-биле акша санажылгазы сок-сак-тан, буюрунгалар үзүткан чок кылдырышы сүдө не-геле билдиривиники кыр-ро-рин неген турар.

Хоюйдуну ителдери күүсетпез таварыла тур-га деп чөптөрүнүн көрүп кө-рөдөрү.

1. Чурттакчы чоп-биле акша санажылп турар буюрунгалар,

сайтарлыкчылар ХКМ ажил-лаваанда, 350 дамыр аламы шалык хөмөзүлүгө азы 7 млн. 175 муң рубльге торга-дыр.

2. Урелик ХКМ ажиллаанда, 200 дамыр аламы шалык хөмөзүлүгө азы 4 млн. 100 муң рубльге торгар.

3. Хажымшыктын кылган ашыл азелен садгм төп-теринге ХКМ тургузарынын ду-гаймда ителдери кызын, бижимел салдырдыларын берип көлгөн. Байдаларын өөренип көргөң, үстүк үер-лер-биле чугаалашка, хууса-дай уадылп келген.

Салып-саарылга кылп турар бүгү кижилерин 1994 чылдың сентябрь 24-те ко-жуун чыгырамын чыгып ал-галып, де талаан-биле хурал-дадып, № 499 дамырлык док-таал-да хүлээп алган. 1994 чылдың декабрь ай төпчүзүн-ге чедир кожуун девисээрин-ге чачыс-лаа ХКМ ажиллап турар саарыга чери чок бол-ган.

Кожуун чыгырамынга ол-ла кижилерин катип чыгарып, кирген акшазынын чурткы-чамдызын-да болза банкы-га дужаан турар «Иреэл», «Просто Мария» дөң чыкты-гыс сандырга ХКМ чын алыр-биле 1995 чылдың ян-варь 9-ка чедир сагындырып-лар берген, ажилдадып канай. Во ажилды чорудурып-деме кожуун чыгырамын экономика талазы-биле ор-дан чижикти чоруйдында, үндүрүп инспекцияларын тус-кай комиссияны барылаан.

Салып-саарылга кылп тур-рарынын туразынын үзүү, тоомча чок, хоюйдун хунд-левендеп боттарынын бу-рузу-биле ХКМ чок сайдыларын Чалааа хоор-аидыла хаап каапканы ол. Салып хандыгы алган, ам харып каймып-чүлөп ХКМ санды алдыр деп буу-каа шимчөп эгелээр. Касса машиналарын тып алган са-

дыларын доп-дораан амырлар апар.

База бир чугаалашкан чүү-дү мындыг. Салып алыкчы-кижи садп алган барааны-ниже катип чекти албан неген алыр журутуг. Салып алмай барааны урелик, шынары ба-тай, стандартка дүүшөс болза чүгү көргүзсүн! Бир дугаарында шынадышыны чек болду. Чек дөргө салып алычы бөлө садгынынын арзагында керээви ышкыкы.

РФ-тин, ТР-нин «Хөрелек-чилер эргезин камгаалар дугайында» Хоюйдунуңу 17 дугаар чүүдүн өзугаар урелик бараанын орпап азы акшазып дедир эгилер эвес. Ындыг таварыла албан чекти көрүсөр. Салып алыкчынын (хөрелекчинын) материалды, моральдыг котаралын суд дамчыттыр эгизип турар практика ажилдагыныч тур-рар. Чалаанын чамдык сад-гымдарында «санттиган» барааныны дедир хүлээп албас деп бижиктер азын наан турары — хоюйдуну биз-биз-дир.

Бир эвес шугту салды төп-теринге ХКМ-ни тургускаш, оңу шыгыны хайгаарлап алып болза, орулганын, үн-дүрүн чыгарып «дүмбө» структууралар ителдирттир. Чондон кирген акша банкы-ге долу-дуле илери, акша өргөлдөс экинжир. Ынчан-гарг ажилдап кижилерге ша-лык төлөврин чуртууур апар-ры иленип шыкажыл.

Ындыг-даа болза, банкыга кирген ашыны банк ажалда-кчылары пав, тускай салааш-кын чокка, чүлө дилээ өң-чөдө кижилерге чедирит-тер болза баа ондатыйлап.

Чалааа хоорайда салып-турар чүгө шугту хавданып деп чоңун чөптү айтырын-га харымы мындыг ийн.

Чөпт-Хемчик кожууда Ку-руненин үндүрүп инспекция-зынын килдес начальниги.

Даш-оол ОНДАР.

ЧОНУГА ХҮНДУТКЕДИГ

Марта Яндараевна, Дадар-оол Лоданович Монгуштар Сосновканын дуржулга-буа-дур-туге ажил-агыйнда 1963 чылдан эгелен ажиллаан. Быштагы чымында дузалак-ты каларчы бооп ажиллаан. Дараазында чымында ажил-агыйның төрүүр хоюн хүлээп алган. Нитизин-биле оларын мад ажилында ажиллаан, өткө-н 17 чыл челе берген. Од төвүн дургузула үрүтүчү тө-рүүр хой малдап көлөшкөн. Малчыларын инспекциян бооп 90дан 129 чөлү хура-ганшырып камгалган ап, чо-пун хундуктелин чаалап ап келгенер.

Дуржулгаам улуг апарган Дадар-оол Лоданович хойку

бригаданын бригадирине деп-тиккен, ол хүлээлгезин 4 чыл иштинге ак сеткилдиг-биле күөсүткөн. Оң соолуно малчыларга сүт сөөртүүсөон сөөртүр машинаны мунуң өөрчүдөсө кандыгы деп санап кийрипте. Дадар-оол Лодан-ович чөптөрүнөкөн. Во ажил-та ол база-ла 10 чыл амыр ажилдап малчылардан че-ме-хала мычан көрбөн. Чө-ме-дөсө ол үр үелдин иштине малчыларын, бригадирлер кампап болган, чангыс чү-гө хойла суг инертисин бээр болган, оңу кайы хире карала болурун көчүп эки билер. Бир эвес хойта доктаамал сүт бербейт үзүктөдирин турп

бээр болза, хойлуң денгилде-ин база-ла бат болду-да бол-тай. Оң өңүң иштп Марта Яндараевна. Дүргөн суурга доктаамал почтачылан ажил-дап келген.

Чонуна хундуктедиг өң-бүдөнү уруларга база көөй, нитизин-биле 9 кичи кеткен. Ала-не ажал-төдүн канчаар кынапидин наар болду, олар мынды болур.

Ам бо хүнөрлө Дадар-оол Лоданович болууну олду, кү-рээ-биле машина-техника тараан-биле техникчи боолган, монгак ажилын кылпн чө-түрүп турар. Ажил-агыйның бугу-де монгак ажилын олар харымдап турар.

Самый-оол ООРЖАК.

Бажың-Алаактан

медээлер

ДУК ӨРТЭЭН ҮЛЕЖИШКЕН

Чөп-Хемчик кожуунуңу Бажың-Алаак сумуунуңу нити чоң хуралдыгы хуу кижилерин шөргө малынн дү-гүн «сагыныр-тымынгар» кижилер 1 килограммага 900 рубль-биле хүлээп алган. «Ис-кра» колдоттувга буюрун-генин дугу-биле натый Наль-чик хоорайга барып ар өр-төккө. Салыкчан, орунуга бараан экелиген турган. Ол бараанын советхосту дирекция аппараты үлежи алганын, бо талазы-биле ителсе чөрүп турарын суму чыгырамын да-раазы А. Х. Донгак дыч-наткан.

Ша-ла мындыг таварыт-лар «Чыргак», ол ишканы Кызыл кожуунуңу «Шамба-лы» советхостарга баа болу-саан.

ПЕКАРИЯ АЖЫЛДАВАН ТУРА

«Искра» колдоттувга бу-дуртулгө тараа-да, дээрбе-деп, Пекарья-Алаак суурун Чолаана хоорайдап дотуунуңу, Чолаана хоорайдап аар өр-төктөгү, башып ишканы хем-салып чүпүкүргө таваржы-птурар. Оңу чангыс ажалдан-ны — пекарини ажилда-пай турары. Чангыс күсүк үелерде бо пекарин 80 хаб-ти бир ээлгеле билдирип, чоңуң тергелесин хандырып турган.

Амыг берге үеле чоңуң кол чөми-хлеб бижылар жууруду пекарин «өдүг» на-питал апарган туруп турары кымга-ла күзөпчү эвес.

«АДРЕСТЕР» КӨВҮДЭЭН

Сумууну чурттакчы чоңуңуңу пияти хуралына айтырып салган, санал берген чурттак-чылар бо суурда дүне-чүдүс чок арага салар «адрес-тер» немезип, суурга дүне чөрүрү аржажок болган депмедгезиптер. Сөөлгү чыл-дарда аар кем-хөкөк үлге-лившиктер көүдөп, тур-танчы чок амар-дын көрбө-тээнин айтып, «адресстер» чок кылдырып, арага салары соксакдырын санал бергенер неген турганнар.

Чангыс чижик, Эрткен чыл-ды төпчүзүлдө «адрес» ли-деп тараан кижик сумула уча-сток төдөзэин бижеттеп өлүр-гөн. Кожуунуңу ИКК-зынде бо сумула кем-хөкөк үлге-лившиктерин чыгарыпдыр бергенелерин дүргөн бот-таптырары чугула анарган.

Болат-оол СААЯ.

БАЙЫРЛАЛГА КИРИШКЕН

● Сактыышкын ●

Монгун-Тайганын чоңу Шагаан үжен-дөңчү чыл-дарга чедир медгелен келген. Мэон ам-даа улугам — 1934 чылда чааны Оорга ужунда кыптаавска бол-ган Шагаан бижик көрөй.

Аалымыска Шагаа белетке-ли эгелен. Белек чөстөм биле Шокуш дайым (тоолу) Дитты-Хемден мерге кес-кен, атам биле Шожа дай-ым катар бажар борбактай шаары, баг өвсө болур боор дөңсө бажар болуп чыгар чаа-ван. Чоуну дайымы биле Шокуш-оол аямн үжүе буууп, сырбаца дораан. Шокуштү кымы хой каларган, аам. Хү-дөң угам. Дөвөн угам сүг-дөң сак салдыр артын, шаа-нак, чалама, калак белеткен, оваа септен. Чамырчк чөстө-м биле бис чүңүлөөр чө-рин септен, айт, инек кештерин белеткен, кижик бурдуу Ху-валдалыг ажилла, хаймыш-чымын-ла! Самыла, Кара баштан бичин урулгар ка-нааш шилде херин каап ав-чыштарга хайгалын ойпаан, чыжырашкан кыпмачтар-ла!

Хүн ашын торда белеткен ажилы шуулаган. Чангыл илди, Шагаа буюузуңу дамын айаа тоолдуар. Чурта сурагылгы тын тоолу белеп. «Кезер-Чингизтин» 32 бөдүңу тоозаын билдир кижик — арамшич төрөң дүндүзөм Кай-гар-Очур «Элчи-Чөгөр» маа-рыны эгелен. «Кезер-Чин-гиз» 32 маандарын, маанды бурдуу бөр бөдүң болур, оңу бир ай иштине тоолулар дээр-ип сагыныптыр кагам.

Дун ортузуңу тоолу доос-жандан мырап эвес черде өлгөн чыткан.

Бо аар кем-хөкөктү назы чөптөөн Аяс Хорлуун ээрик үлгеткен. Ол Салы Дадар-кыстын бажычине иш-биле сол, не кижик өршөөн иер деп чангыс-дилек тур-дал, кээргел чокка арын-ба-жычине кам-хайыра чокка улдал, двштерин чуура шаап өлгөн.

Эрзин кожуунуңу улус сууду РФ-тин КД-нын 103 чү-дүлө буюруттырган Аяс Хорлуунун хөрөң сайгарып көргөң, А. Хорлууну РФ-тин КД-нын 103 чүдүлөгү буюру-дун деп санаан, 3 чыл хостал-газын казып иштикте. Шант-нелго хамаарыштыр аар ке-лөсө аламын берген дөңсө Ты-ва Республикамын Дөдөн су-дугу хонмалды ол кирген, Дөдөн сүд кожууну сууду-н шиктелин күштүг хөзөөр артырган.

Ченек ТЮ.ЮОН.
Эрзин кожуунуңу улус суудуңу даргазы.

ӨРТЕКТЕР АҢГЫ-АҢГЫ

Рынок-ла дээр үе-шагың аяны-биле амырлар-чуртта-га холун өртүр наримдан, хоюйд-дүрүмө таарышса байдаллар сөөлгү үеле тергилей берген. Чүү-даа чөге ой-чыктыкты, хоюйд-дүрүмү болтай. Ындыг тур-буже-ле, хамык чүвениң сап-дарап, буурап барганын кижик кайгаар, чогуур хем-чегелерин албай, анаа-ба рынок үези шыкажыл деп каар анарган.

Оңу журу-биле бараанынны өртөө күрне өртөөдөн аңгы болган. Хөкөк кырында кү-рүе бүгү чоңуңу амдыралы дээр, кижилерин кижизип, угаан-медерелдиг чөрүдү дөңсө бүгү аргаларын үндүрүп турар болтай. Ындыг болган-да кижик бурдуу күрүеде дээр, оңу келер үези дээр, чоно дээр ажилдар, сагыш-сеткилди инаар углаар журу-луг. А рынок дөргө, бот-боттары мөчүжүчү чуртта-ры эвес шынакыл. Оңу база-ла чедир угаан билер керек. Ол талазы-биле удурутукунда-рымыс рынок дугайында тус-кай өрөдиг, бөсөдө кылы-рын, суртаал чорударын шуут уткан деп болур.

Анаа бөдүң кижик безин бодап билдирге, рынок дээр-

ге, чиниен, малчысталык чурттага эвес шыкажыл. Чүгөл кым угаарып-сагың болду, инык кижилер ама-дырап-чурттан болур, а чия-джен, мөчүжүчү аргалар-биле эвес аап. Ындыг болганда рынок база-ла тускай ту-руштуг, хоюйд-дүрүмүгү бо-луур удурутуг. Оңу-да сагы-ры кижик ам чок болган-дыр.

Оңу инык рынок дээр-ге, анаа садгылашкын иш-канык, азы базарлаашкын аап. Угаарып-сагыңар улус динжик, олар боттарынын ар-галдыкы-биле кандай-бир ачы-чөмө, яндык-хенти кылпн бүдүрүгү, чоңуңа ойлууг өртеп-биле сандар эргелг. Бот-малды азырап, тарааны боттары тарып оостуруп ал-гач, оңу элбөк дүндүзүңу артыншылык бааа чоңуңа сандыгалары рынок хоюйд-дүрүмө чөптөрүн турар болтай.

Хой-хөйкү дүгүн, шагда шыкаш ойуп, салган, оон бодуру алган кидизин бааа сандыгал болур болтай. Дук-ту калчаар салын, кымып чораянын бичи чораян, ала-немден көрүп шаг бо-лан мен. А харында аат муңун, оңу кый-бээр сөөртү-жүр-дөө мурду. Оңу соонда ол кидис-биле ада-көм чүңү-дөө кылдыр, кончуг чараш ак өлгүт-даа турдулар. Ол

чорун чоорту шуугу-ла утгун-дурган. Оңу амыг оңун аны-далгыш шууг билбес.

Чө харып оялап ишкы-да ийналган, а Тывага дүктөн кылдыр фабриканы чү-ге кылдырып албай турган-чыры ол! Оңу ишканы Тывага тараа элбөк үзүп турган-да болтай, ам-даа үзүп-ле турар шыкажыл. А ол киреле бо үеде чедир оңу болбазыра-дыр, ажилдап кымыр буюру-дүгү-дөрөвиз бааа чок. Оңу уруну-биле, Россиядан се-дөп чөм аккээрэн манай, үлүг-үлүг чарыгалдар үндүрүп турарымыс бо-ду деп билдир кижик-дир мен. Оңу шыкаш эъттен консерваларын бую-ру, дүктен пест-таавы буюру пестхериг болууууу кабы хире эки-дир! Оңу продукция-ны сактап, чоңуңу амдырал-чурттагылың экинжидер кан-дыг-даа арталар бол. Ам иныдиг арга-шилек үест-чөл. Оңу уруну-биле бис-дөң чиниен коммерсантылар тып-тыр көвүдөн.

Амырдадал кандыг кижик-дер чок боор: арыг-аржак, бертин-межел, нивалди дээр-ган мен. Бааа 2-ги бөдүңтүн инадылди кижик мен. Шап мындыг кижилерге акша-те-герик тып алмыр амыр эвес болтай.

Во чылдың январь 13-те

Шагаан-Арыже эминчөп чорду. Ак-Тургдаш Шагаан-Арыжа чедир автобус хөдө-кени 3600-4000 рубль боор-ду. А дедир чанарда кассадан билет салдарына, 2400 рубль болду. Билет чок кижилерин автобус чолаачымын база-ла улуг өртеп-биле автобусе кижин алыр чөрдү. Оң шыкажыл, рынок дүрүмү карымыз-биле үрөк турар.

Чоуну каан-лаа куду көрүп болбас ужурутуг. Мен-не амыр чурттап деп бол-до арык сеткил чөдөс эки чүгөсө чөдөсө. Демги чиниен чолаачыларга ол хүдө аажок эки-ле хары, сон дээр-та кандыгы-ла болду.

Ол рынок үезинде оор-сук бааа көвүдөң-дир. Олар кайнар-даа барбас, база-ла оору муңашталы бээр. Ры-нок дөңсө-ле инык арга-биле чон молчу чөрүрү ав-тобус чолаачыларын хүн бую хынап, пассажиердин бил-леттерин албан-биле хынап турар комиссиядан суурлар-га тургузулар болза эки-дир. Акша-шалыктын кылдыр эвес, а эки тура-биле сон-гааш, оларга шыкыла док-ументилерин тыпыр үндү-рүс.

Ийнат БУРБУ.
Чла-Хөл кожуун.
Ак-Тургу суур.

Суд залындан

КУШТУГ КЫЛДЫР АРТТЫРГАН

1993 чылдың сентябрь 27-де Эрзин кожуунуңу Бай-Дар уму чыгырамынын девис-ээр Хоорду-Ой деп черге казы чөптөөн Аяс Хорлуу, Абдын-оол Арачына, Чаян Дирчи, Белек-Байыр Дообаа олар арагалган турар, Дирчин Иашоонын мадынчалан турар ада-везел оларга таваржы берген, авамы Дадар-кыс Са-ны арагалган турар оолдары-ларан деп чачың, а Аяс Хорлууну «эзон огулмуңу баштан турар сен» деп кон-даар. Од үед Дирчин Чаян биле Арачыны Айдын-оол чөк-чү берген болгач Айдын-оол чон-гунрак-биле Чаянны би-жектөргө, ол дескеш, бир кужукаш кайча иштине чаш-тына берген. Чаянның ачы-ны Алюсей Дирчин огулуга болдуңу, Айдын-оолду сыыр-пан, сол бажычине дөңсөргө соондун турар. Айдын-оолду ада-везинге чөктөкш, дөдөр чөмдөге, калайы Д. Салы ба-

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНДА

ЧИНН КЫЛЫР ДЭЭШ ДИ-ЛНМЭЭН

● МУРМАНСК. (РосИТА-СИТА-ның корреспондентин Василий БЕЛОВСОВ). Мур-манск областың Тумома суу-рунун чурттакчылары Шоко-ладна деп шолалыг инык хөдөкчү хундулээр болган кээртер. Калган ол кырып наамал, 13 харлай бээрге, чини кылдыр оң чың дээр илдинмээртер. Боду ууна чөпүн кырай аан дээр хостуг салгыныгар. Кижилер-ниң салгыч чоаачыл кичилер-гейиң ол ховар дээр элбөк сүт бээр чөпү-биле чедип алган. Шоколадна хонук тур-гузула 63 литр сүт бээр тур-ган. Бүгү чурттан келген де-легациялар оңу көөп суурут-пал, көрүп-лаа турган, ол ССР-нин Улус ажил-агый-ның бугу-везиле делегези-нин Хундулүү бажычери болган медальтери, шыг-таралды медальтери-биле баа шапкатылаан. Советхоста тек

БҮДҮРҮГӨ ХЕМЧӨЗЛИ КУДУЛААН

● ХАБАРОВСК. Хабаровск крайла улутур буюрун-гези-нин хөмөзүлүгү кудуулашаан. Край комитетинин статистик-тик медээлерилен алгаш көөргө, эркен чылдың II ай-ларын-биле денжээрге, проду-кция бүдүрүп үндүрүр 37 хуу казырдылар. Азычөм про-дуктуларының барык бугу хө-виренин бүдүрүрү кудулаан. Ногораан кылган консерва-лар бүдүрүр үш катан, этт бүдүрүр үш катан, колбаса кылдыларын болган чалаң сүтү бүдүрүр дажа куду-лаан болуп турар.

АВИАБИЛЕТТЕР ӨРТЭЭ ӨСКӨН

● ХАБАРОВСК. Ыраккы Чоол чүткүн авиаторлары чаа чылда чоңга кымга-лаа кузунчиг эвес белекти сөң-дөөнгө. Январ 1-ден эгелен самолет билеттерини өртөө бза катап улгаткан. Бир эвес мурунла Хабаровски-ден Москва чедир самолет өртөө 428 муң рубль турган болза, ам чаа чылдан эгелен 501 муң рубль анарган. Ыра-ккы Чоон чүткүн тус черин авиануумарына авиан-билет өртөө кергегей улгаткан. Ыланың Хабаровскыден Окте-

спортшколазынын мөгсери) бирги чери алган, декабрь-ның 15-18 хүнперилен Рес-публиканы спортшколалар ар-жагына маргылаазыга кий-ишкелер. Ол маргылаага Эр-нгар Кыргыс бирги чери ал-ган, Россия немжевалдыкына

ДЕЛЕГЕН-БИЛЕ ДОРТ ХАРЫЛААЛЫГ

● УЛАН-ҮД. (РосИТА-СИТА-ның корреспондентин Петр ЦЫРЕНДОЖИЕВ). Чаа чылдың буюузуңуе Бу-рят Республикасы бугу деле-гей-биле дорт харылаарын ар-галды болган. Республикала комитеттик харылааа болган телонитенине системаны ко-жуунак, «Горнозавт» деп сит-түк дамынчтар харылаа-ның дузам-биле чер бөмбү-ээзин туралаан-на чер-би-ле карак чиниен аралдыла харылаачытар арга бар апар-ган. Улан-Үдтин «Техносен-с» компаниязынын шин-гизкеви ол чаа системаны Бурятиянын чааа Забай-

кальсө бир дугаарында ажилдап эгелен. Во чылып спутник дамынчтар хары-лаа туул системаны Бур-ятияны бугу работорына коюлар деп турар. Ол болза республиканы информса-дык-палды харылаазы-биле хан-дырлар программаны бот-талдырып чорудурамын ийги-тадазы болур.

НАЗЫЛАП КЫРААННАР-ГА

● ИРОСЛАВЛЬ. (РосИТА-СИТА-ның корреспондентин Нелли ГРИГОРИЯ). Иро-славль чоонугула Некрасо сурда областың керотоло-гия (ууун) назыларың ка-дынчың байдалын хайта-рар) төвү ажиттыган. Вол-га хемчиң каас-чараш арип-ле кооператорлар технику-мун бөдү бажычарын Иро-славльды 300 амыр улуг наз-ымылары чурттар кылдыр-одо дөрпү келген. Ол пра-ктике хөмчегелерин обла-сты админстрациялы органи-заат чоруткан. Оң баштайгы чурттала корнуу кырганыр-ын хүлээп ап эгелен.

Эмчиң шүлүктөрү

Маалым Сүрүнүч Хо-Мушкү Ак-Довурак хоорайны топ эмгелгесинде көөр эмчи топ айкалда турар. Кезер эмчиң дүйүнү дивест тай өң айкалышкан хостуг үезинде ол шүлүк бижирине соуураалды. Он биязич шүлүктөрү кожуң содуу «Хемчиңги салдыманга» парлаттыган.

Эмчиң шүлүктөрүнүн темазы—өскөр-төрөн чериңге халдыкыл, он бойдуу чурумаалың катататтымыс кай-тамчы чарагы болган ынакшы. Он аңгыда араталаанын, оң уруктарынын дугайы кижилерге, ылаңгы аныктарга оң сагыш-сеткияди кыйгызы кыдар биянжл, сагындары. «Хемчиңги салдыман», «Шың» солуннарга парлаттыгылаан.

Маалым Хомушкү бодунук кыдыраажылдан ийи шүлүктү редакцияга чоруткан. Он бөгүңү үндүрүлгөдө парладымыс.

ЧАГЛАК-ДАШ

Бойдуураа чалап кааны Боду бедик, мал шобек, Үш-ла оңуу чалап боаа, Улуу көстөр Чаглак-Даш бар. Кыдым чамсы чадалаңк Кыйр дегем, эңиг боорга, Адам алаң өзү хуль Аарым, курут чалап чүе. Кайла ыкшаң серлесең Хагыкталган адаа ыжык

Ала-шокар баяларым Адам алаң багалар чүе. Чаглак чеге төрдө ыдыг Чаглак-Дашың амы уугу. Ооздук чорур хемце шаамла Оорган хоом хайра чорду. Шуйун ишти тайга чоруп, Шүлү боду кара-хүрөк Чаглак-Дашың көргөн сен бе?

БАВДАЙЫМ

Алды-Үстү Таалды-Ады өспөрлөп Алдарда, мәстерде малар ойтпан Малчыларым чааа, күзө кохаштарым Магаданчыг терен өттүгү Бавдайым. Аргааларың өзенерден байын алган Арыг кылаң кара суугу Бавдайым. Аалдары кожа-хөлбөз хонгулаан Ажыл-иши араг чоңугу Бавдайым. Бавдайым иштиң өрү өрүк-биле Машинаың маңы-беле халдын орза, Маалым не, малчың угам эзыаң чурту— Баян-өрну кайы сен дээр тугуң четең. Маалым ХОМУШКУ.

Шүлүк кыдыраажыңдан

Бодарадып, биянж кааным одурутлар. Бодунуу-дур, Таарынмаанар помчулазын. «Бо чүү мындыг арай чыйк кындан?»— диезе Бодааларым бодунуу боом хуула бээрлер. Чуртталганы чурттан келтир, ону көргөн, Бодуросим, түрүкчү дээң, өстөрмө дээр Бугу артык каанымда харылаар мен. Чуртталганы чуу-кара кыдыраажыңдан Чага-честей, кыдырден дийноолаан мен. Сеткилиңиң хаанымадан билген чүлөм— Сөз-лаа бая ишти-хөнүң ичкян барган. Тыла кийи кижилерге баяндыр барган. Тыла чериң хостуг-шөзөң эзыаң болдуң. «Нана» деп сөз дегейини сыгыт-биле Дыйнайткан, эрбий үмүсү, магаданың. Арагаже дүдүрт дээр кара сагың. Ара дүшүң. Арат чоңум сагал-омаа Аргы-иштиң электериң ара басың. Ажыл-иштиң буанымысы алдарыңың. А мээң кем чок бир-ле шүлүкүм Аразылаң одурутлар, куллеттер Ада-чуртум көрпн чорашаң, чуретерге Аалың тий, артың калаа— аскым-кейим.

Өгөлчирде хой-ле чүе алаваан бол, Өршөң кор—дең, бөгүң сени дилеп өр мен. Чуртталганыс чөкө хузуун эртин алгаш, Чуртталганың оранымыс кым-даа бибесе. Аныаада ишдиг чүе турас, билиң өр мен. Салым-чолуң кийи содуң, дилеп албас. Огузвустуң кенистиң аны-төү Оорга-моң саза баса—ас-кейим.

Багдажымда кырган-доруум наставатаан. Балжымың ак хыраа чортуу билан олур. Алаа наны чуртталга дээр, ашактыг дээр Аас-кейим турбас дээрдин билеп өр мен. Эргедийн, холга сени көдүрбөң мен. Эрте берген эки үе энтитимес.

Кожаныс өр хосталган чаа Украина. Хоорай кыдың келдә суурун эргеш келсе: Катан чыл узаы калдыгылыйлаң уазаара Катан баа аустер орап болган... Бадокумда көгө-буга торуп аптыр. Байга эвес, эки чүе оштан түр боор. Оран-сава, ожуң-пашың эзын тодуң. Ора-кейим келдиң дээр боор, Курай! Бурай! Кураша аяст үе тузун арга. Кым-лаа билир—шак ол баянж тайбың турар. Чымчиңыңа чылаң, күсе төрөң өгтө Чуртгал, тамчык кады келдиң дүрүн чораш. Хөдүгү, тодуң, эки үе оштан төрөң, Көгө-буга оолдары эки-ле өссүң Чылаң МАНДЫНТЫ.

эвиде ооп мындыг айтырмалы салган:
— Чө харың, бир стакан водаң апаң дийкиң слер, ичкян шак ичкяар аныла-ларчың берге-ле боор аа?
— Чүе шыдавас деп, шкдаар мен.
— А бир эвес ийи стакан ичкян латар болуурла?
— Шкдаар мен.
— А үштү?
— Демей-ле, эм бо ажалдан тур-ла мен.

Штирлиң кара-баянчың бир каварагыңа мыйнап, отуң келер.
— Немец формалың солдат кыриң келсе, СС-тия штадар-...

КАИ ажылдакчызы болгаш чолаачы

ДИДИМ-ДАА БОЛЗА...

Чолаачы. Дидим, өрес, нарын-сының чок мергескидиң кижилериниң бирөөсү ола-да болтай. Чайның хаарып турар изинала-даа, кыштың чыкылма соогуна-да-да оң кезаде-ле бодуну доктаамал туружула—руль артында олтурупкан, ийи биязы бейи сыдыр-ның наакан, уду ажал-аттының ийи-бүрү түктөрүн өөрткөн, пассажирлерги арыштырган—чыйкымыг чок аялдап чорун турар өрес арьер оң.

Машына чөккө ажыл-керек-даа бүдүрүгү берээдө үе-дир бо. Ийнги дөмбөр-өрүк чок, а чүе дугуу кырында бистий ресубуй-кага машинаның үезиң дугайында чугаалаа-ла төро чок. Ичкянган Тылаа чолаачы мергескиң челип албаанары снаар болла, чөрле хөй эвес боор ден бо-дан чорур мен.

Үрөлбөсөң, маңгылаң орда машина-лаа магала-ла—чүе салгың сыдылар чүе-ле болтай, А үрелк бээрде, ана халаң-түр оң: чолаачымы оң «өскү-хө-рөз» чышаң, бейизин соргап, дүшүргөн—чөрле чүгү кылабас дээрли. Илчары кышкы үеде чолаачыларын көргөн, дегиле-ле көрээр мен. Хол-халыгыда аякы кыдырлар, эриилер эөрткөн эвес, оларын уштуп каапкан, соок кара де-мирлери тузун, итпел, хол-ларын чылдыры-биле ола-лаачы түрүгүл, харын-лаа аастарың бейи сук-лудай бээр таарыгаларын кыг көрбөң боор. Ичкянган оларга мен кочук дим. Эвес өрлоң деп билди-ккэн мен. Ичкян-ла-ла.

Ичкян-ла-ла, чолаачылар таандык таварыгаларда п-ка кертүк үлүс чүе. Озар чымнардак чоргарың? КАН ажалдакчыларыңда-ла бо-галтай. Курунуң аотиспек-циямың ажалдакчылар-кың хоудула тудуң ажал чорургу ала-шокар аяк-кың барааның көрүң маада, оларын артында хукуму-руу-лаа, баштак чугаа-лаа чидер, а харын-лаа олар-нын калдыр хавактарыңда дээр хукуругайың куду тавар маңгыш баар.

Чүе оң ала-шокар аял эвес, а шагдааның боду бе-дик көстүң кээр, олар сир-каам алаар чыгым-чыг. Дүрү-хөжүгү, чагыр-ла деп чүе чыгым күштүг боор чүе-дир. Чижектер херек бе?

Малчын хушмазыгыл азына чөткөн, он шыкө аооганың соңурагаш, эзың дыйнады ашаң, сутр кы-дыгыга Николай аякы орайтаң маңгалын келген, херимизниң эркин аякын, маңызың турутуң каан, кабылаң үлүң кээр, шаг-лаа хелтиң кийи алаа бо-да үкүгү келген. «Ам база-ла аякын алган сизер бе?»—деп-ле бо, Чолаачының шур-дымы атарып келген.

— Эриң оң көр, күжүң даргам, ырак эвсте дүң-мак суга чордун, огу То-лар шөрдөң келген дээр-ла дүжар даш баарыма, биянж тыва чүе куткан, ону арай эртер тарыштыр-кып хире-дир мен, буруу-болум. Мени бо ула-лар өршөң көрдүң, мыл-лаа човта чаа баа Хунай-оод шагдаа туттурган кий-мең. Чолаачың өскө кызың билер ажалым бар эвес, аяк-төдүм баа өчлө-м, оларын урутуары ба-за бар болтай.

— Бо калчан барамнар, даай, мен дээрге Толя иш-...

Мындыг база болгулар

жапкы мен, шөрдөң ха-лашкың дууң чаа келдиң ийи— дие-де дегмэ то-руу чораны аалыңың оглу Толя оң мурунда бо тур-...

ШОКАР-БЯШТЫ КӨДҮРБЭЭНДЕ...

Шагаа-Арыг хоорай Улу-Хем кожуунуң төү болгада, чүе оң маңгы-ла-техника олаң маңы-кы эвес, а Чөө-Хемчак, Барың-Хемчак, Чаа-Хө-ле, Сүт-Хөле, Өвүрке, Бай-Тайгаже, Мөңгүл-Тайгаже өрткөн-дүшкөн маңгылар баа олаң халчыр чүе бо-тай. Ичкянган Улу-Хем кожуунуң КАИ ажалдак-чыларың ажалы амбар-дыш чок берге дээр аяк-бия-дыңар.

«УКА» 25 чыды совхоз-тун бир аякы чолаачымы бейизип чораш, Шагаа-Арыгтаң «сложивания» дүшкөн алгаш үлүң кээр-те оң танымы эр бо ма-лаң турган. Чыгым сутр чуртуу кабылаңыңа олу-рун акап чорейлиң, кол орукка ирип алгаш чоруп орда, сурун эрчине аяккы-кы орукта бо «балада» турган. Оң чыгына чет-кереге челир чолаачының баяның муң-муң болалар дүндери-ле берген: «Ажыр бе, аябас бе, кабынга ийи пассажирги олтуртпа алаа бе, барып-барып аяккы халчан аябас боор, а автоинспекторлар таварык бераа канчарың?»

Эмчиң мыстың аякыга ма-шынаны доктаалыңкап, экинта ажиткан, чугаала-ган:

— Автоинспекторлар таварышпас, өршөң турар ийги бе, аяккы олтуртунар ле.

— Барыкты боор оң туң акап чорейлиң, кол орукка ирип алгаш чоруп орда, сурун эрчине аяккы-кы орукта бо «балада» турган. Оң чыгына чет-кереге челир чолаачының баяның муң-муң болалар дүндери-ле берген: «Ажыр бе, аябас бе, кабынга ийи пассажирги олтуртпа алаа бе, барып-барып аяккы халчан аябас боор, а автоинспекторлар таварык бераа канчарың?»

бармы-барып хуштыгы чөм үезинде чүе орукта турар-ларыл олар— дди кожаы база оуу дөткөң.

Сагыш шыгаи чыгыт амыр чүе найла турар боор— кың килотметр артың чорла, Чолаура сууруң ээр орукта маңгызыңың чыгына ак-тоиспектор шокар-аяккы тудукиан бо тургамың чо-лаачы-ла, онд пассажир-лөр-лаа көрүң ийи, «Өршө, Хайрыкан, бак-да чүе мый турдум»— деп ит-тиде бөдүү чугаалаңы-шап, чолаачы-лаа буруугар мыйдыг-ла ортан. Чыагың көргөң, автоинспектор шокар-аяккы-лаа көдүрбөң. А чолаачымы оон тапты-ла дүжүгүга келген, мый-намы доктаалыңкап боду бейиз эскербеге— мыймы-чыламы-ла олтурган.

Автоинспектор турупиң маңгылаа челип келген, шөрдө эзу-беле эдулап аяккы, маңгылаа алаш айтыр-ган: «Чүү боду бедик, чүе доктаай берилер?»

Чолаачымың угааны ама-ла орталыңың келген чугаа-

лаңган: «Шына-ла, чүе мында, бо автоинспектор-нуң чымыла, тургакың кы-жы боор мей?» «Шыла-ла, чүе?»— деп, оң пассажирлери бармы-лаа деңге чугаалаңганар.

— А-а, артык пассажир-лердиң-дир слер аа? То-гуадың төдөйер те— эзың, бижек сымкалың кал таңдылар—умултат, авто-инспектор оларын долау-тпаш, чолаачыга тудуруш-...

Артык пассажирлердиң ма-шина оожум ширтең үтүл-пөң. Иайнада 3 кийиңиң хаанымы тып калгаш аяк-кыры-лаа бо: «КАИ ажал-лаңымы шокар-аяккы ка-лачубоо-де ол чолаачы маңгылаң чүе оң таңкы-га туртуулаңмы?»

Билдигер-ле оң угаан-болды, чорайлар шып айкалың: «Чүүмү үшөр чөк ол таалаң-биле буруу-чу хуудуп, чүүмү лоттал-ды теле— лүл лоттал-каны ол боор ийиң ол, Ду-рум, Хообду деп чүе ол хире күштүг турганы ола-дур

АВТОИНСПЕКТОРНУН ХУЛУМЗУРУУ

Республика баймысаламы Кызыл хоорайда машиналар-ның хөйиң шуут кыжк кай-гаар. Харын-лаа өскөртөн келген боду Кызылмысты «Чолаачылар хоорайы» дин-чар-лаа дийир чүе.

Давала кыдыр аякылдар-ның хөйүдөң алаа ажал-дарың-биле эрөөң калп төрө-дериң бир чолаачы «Москва-чының» одурут алган, Улу-Хемчи кечер көрүргү-нү эртекп, эзын бар чөрла. КАИ ажалдакчы шокар-аяккы кодурун, ону түр-тускап, чугаалаң: «Машы-наларда артык ийи пассажир-

чы чүе одурут алган си-лер, машина багылаар до-кументтериң көрүдүр, Чолаачының арны атарып, хол-буу сирпейин эгеде-ле-лаа болаатан: берге бай-далга таварышканда деп-ден чөрле болбас, ону аяккы эртерийиң артазы мый-ла-турар, ону илээр алаар.

— Хуудуң, автоинспек-тор, бурууң долбаның си-лериниң мурунгарга биду лу-гаар болган өсөдү катан мыйнап түр мен, мени өр-шөң көрүрүң.

— Чө, дүгөдөңөр, шым-чөшкөңгө шактыкп тур-...

Чаптанчыг аажы-чаңнар

Тыла театрын үнөзө-көлчөрдө, амы үеде хуудуң доктаалыңга хоочун ар-тыктер (чаптыкты аравыс-та чок), М. К. Музыкут, Н. Өлөй-оод, К. Хүргүлек, В. Көк-оод, Ч. Мартай-оод, А. Лантаң, Д. Дамба-Даржаа, Г. Дүгержаа, Д. Намчыл дээр, өскөлөр-биле-лаа өт-түг-көстүг оң өск харымыла калы ажалдан эгедэниңил сагың өр мен. Оң бээр а-мүжөн аяккы үлүң түрө берген. Ичкян-ла-ла олар-нын, чамдыкка чаш урутар-дог, чаптанчыг аажы-чаңна-ры, ал-ботка аажыкты арга-сумелери бо-ла сактың кээр мен.

ХӨГЖУМЧУНУН ХӨННУ

Максим Музыкка удур-ткан бөдүк артистер барын кожуунараже айтталык-лар. Оң үш Сүт-Хөлдү Иш-киң ойнаар жүрүдү тур-туу Чүе чүе ийи, Максим Максимович өл фрайкти өскөрткөн, дог Барын-Хем-чиңге «кюветли» угалың болтай. Оларнын артыга олурал композитор А. Лан-

ДОНГАКТАРГА ҮНАК КИЖИ

Эрте чөжимда-ла ачамдың чыда нөлбас дунмазы бар чүе. Ады алаа-ла Кайла-ла дээр уулу. Хөй чылдар эрте берге-де, човта чаа төрөң Чөзөмө челиң, ам ол чериңиң үлү лавзыг кан борбак кижилериниң барзын боду берген ол ажыгы албай-биле кижилериниң чордун. Ден хазарың баркы үш келгенде, аравыста чугааыс төлүң оло оон:

— Сени човуе чүе «Накшк-Башкы» дээр аларган чүе-ле?— деп соңуругаа мен, Ол бөлөнмай-лаа дораал харымчай-дыр:

— Хамык үжүр бо аяккыларың сурган, бидбес төгүзүң котабон, аяккы берсе бээримде боор. Бир чижек. Чө, Дон-гактар-дыр, ныйын үлөгө бис, үү кижилер бис. Билбес боолар-дыр. Сен ону билер сен бе?— дилер.

СА-ЛА ОРУСТААН

Чаймы чүе. Орныга кол-лет көрүрүң—дөң келип аксыга халдың келдиң. Ичкян көвүруг сентегеле, маңгыла-багат оң үстүң та-лак-биле хемчи сутурун көчпн турган.

Чолаачы Иван Хорун-жий автобусту доктаалың доктаалың билдириң Дмитри Дамба-Даржаа пиланың сурет үе халаң, саарык чөрле балы оң. Оң чолаачымы алыр-дыр:

— Слупай, Валя, алаш саарың, там көң...— дээр, саарыгың саның чөрже са-лаазың-биле айттышаан, ма-

ЧИРГИЛЧИННЭЭР

1963 чылдын күзүндө Москвага Профизделерниң XV съездинин делегаттарына тураскааткан концерт-ке киржиң. Тываның баарында дөрт кийи төгөлдөң чөре берилең. Бүдүн ай дургузуна хоорайның үлүгү-улуг концерт залларыга ойн-шаг болдуу-лаа.

Кремльдиң Съездилер ордуна аялы муң көрүңүч-лү баарыга барааң боор пилымың-лаа келди. Бодум хууджа чаны үчүң ыраакы Иргит Салпаосун Баала дээр-кын хөжүм хөрөкөлдөрүң (баян, фортепиано) үдөң чор-тоан.

Уду театрын артазы хөрө-көң кийи (алды уткал-дыр мен) сепкаже биста ла-лап улурдуп көлөң. Тыва-нын үлүгү үлү ыры «Дөк-оо-зү» чарлапкан. Шада бөжи сирпейиң берген шыкан са-

— Хамык үжүр бо аяккыларың сурган, бидбес төгүзүң котабон, аяккы берсе бээримде боор. Бир чижек. Чө, Дон-гактар-дыр, ныйын үлөгө бис, үү кижилер бис. Билбес боолар-дыр. Сен ону билер сен бе?— дилер.

Ваным чайдым, Кайла-Башкы ону көргөн, хөй-аалды көлүрүң-ле келди:

— Донгактар чүрү бо-дур бо Чааты. Ак, Кара Чааты-лар!— дилер.

— Ая, Мөңгүл-Тайга, Бай-Тайга, Өвүр, Хемчиң, Хөндөгө Донгактарын чүрү?— дилди.

— Бээр дынча!— рөш эгедели.

Кым-лаа төрөң човуңа мый: бодбай калтаар, А бо тө-дөн аяк харыг Кайла-Башкы Донгактарга көдүң эртер бергилең ынакшыңды, оламың тураскаалады мыйгүң тоолдугу чугаалаң кийи болду. Ону номучкуларга баяо соңуругаар ботамы.

БУЯННЫГ ЧУДУРУК

Концертивисти кейзелки-тей ойнаар аларган бис. Эң клубка изилден чаптынган чөкө орап, Эрзий хемичи эриидиле Намчыл Мартай-оод баа мен. үнөзөң ба-зылтымыс. Болуууска хо-раан бир шил вокамын хөрө-рейиң ораң аялдап алды-мыс. Дөвөзөң хөйлөр дег, эрик чөре төлкениңиң чы-дыр бис. Чыдыркансаң, узам-урай-лаа берин-тир мен. Бир дийшаарыма, ийи кий-лөк септеттеңиң, дыйштар турунүң, сөзүң иргил, ала-п-шиг-ылап турлар. Тура ха-зын чүе.

СҮРЭЭДЕВЕС КИЖИ

Оң-ла концерттин орта үе-зинде хоочун сыгытчылары-мыс Сая-Маякай биле Мөң-гүл Дыршпан ийиңиң найа күдүсөлдө үшөр. Манчакай аныктың дүжүгү, та кел-диң, та төрөүчөлдөң шидги чүе, көсүкү коңук керткы аяккың чөкүң ийиң чүе болган артык турган. Иет-ийиңе, артың, хаваал дуйу-дүшкөң, кези балырлар, аяккы аяккы, чылаң аумук алдарың баткан, шала ик-ридыла салаа шыкан хоуду берген чылдыр Чок! Манчакай аяккы бөдүк маалдыр чө-дү: хүлөзөгөң билек дөң-дөңгө күчөткөн, күлүк ба-зың, мөгөйиң чоруп, шалада ораң думчуң алыганы-шан, аяккылар баян чө-рү баржың.

ФАМИЛИЯНЫ УТТУПКАН

Оң-ла бөдүк Кыама-Мажа-лыктың Куылыра баяныңа чаа чөре берилең. Спенсианың ханы дөрүсө Лешиний көр-көк тураскаатын салып калп студиядан турган. Башка-рыкчымыс Г. Дүгержаа оң-ла солда программаны чар-тып, бизнестиниң ортуң чү-е. Чыгына чөре берген, чамалык номерлериң кала солурун сүмөңн каап, келе-лек тур мен. Оң өзүм чө-дө кылшатп берген, көрүң-чүлөр алаң соңураң тур-рар арам: «Ам кайла бис?»— дээр үш дыйнадың-дыр. Хал көрүң кээримте. Таля-на Төмүр-ооловта мени тей-боламың ол хире, Ленича мен.

ХӨӨМӨЙГӨҠ ГАРБАС-ЛА МЕН

Хөрөмөйгө шыганар мен.

Иргит Баала шыкан, баа-ла ийги күнелтер-не хай-халап хайын үчүң чүе: казыржиң дөрткөйлөң чүе, азыңа ийиңиң дөңгөң чүе, кесүкү коңук керткы аяккың чөкүң ийиң чүе болган артык турган. Иет-ийиңе, артың, хаваал дуйу-дүшкөң, кези балырлар, аяккы аяккы, чылаң аумук алдарың баткан, шала ик-ридыла салаа шыкан хоуду берген чылдыр Чок! Манчакай аяккы бөдүк маалдыр чө-дү: хүлөзөгөң билек дөң-дөңгө күчөткөн, күлүк ба-зың, мөгөйиң чоруп, шалада ораң думчуң алыганы-шан, аяккылар баян чө-рү баржың.

Хөрөмөйгө шыганар мен.

Хөрөмөйгө шыганар мен.

Хөрөмөйгө шыганар мен.

Дус-Даг Донгактары

Ак-Чааты биле Кара-Чааты Донгактары аравымда олурун, ишкөн бержиң, кудалаңкап тур Чайлаң кулашкыр олгуду, урун чө көрүң, чон-биле-лаа талкылаңлар Дээң ийи аакты муңдугуң, ийиңиң хөдөкөң. Өвүр ажалы, Тус-Далган дустан келдиң дээр, орук-сууруң амы белет-көңүң, сурган-сурган чоругаар иргил.

Ичкянган аламкы чөдүлөр чүү боор, орук ара бля чыккан поштуң алаңга чагалтаңкы толган, эртерийде Дус-Далге тутуң кире бергенер, Өвүр чөртөң далам дашың оран-сууруң магаданы, Дус-Далгын эгертпиме үжү-көң кайган, бууң, аяккылар хуңуң эртенге ийи аялы шыдамың чүдүрүң алаң, артың ийиңиңе ала-танып чыдырла, келги кыс мыйча деп-тир эвеске:

— Бээр көл чорувуста оруктуң эрткиң чоп билдирмө болду. Хөй чөре аяк човаа мыйбиди, бо ийи аалдыкыга баяо дустан чүдүрүң алган, Торгалың баштан малдарымыс челип алган бастарың ала берилеңме чүд?

Донгактар чөре калаварың үдүр сөс аяндар эгет, эзыңкы тең чыккан кийи калайың чүдүлдүгүң, дөдөр дүшкөн.

Шак ичкяар дөрт адың аяк кылдыр чүдүргөн, аша-кадай Торгалың баям кайы сен дээр басың чыдыңкылар. Аныктың халымыңыңа тугаалаңга алаатың, агаар-бол-дустун чагай, хааныга тавалың, ийи чамың инартыге берге байып орналар.

Бир-ле артыңгың үшүң олурла, аяккыларын чөрттөң уану дыйлары аруулаң дээр, Алаң-кадай хал көрүң кел-ген, кайла-ла бергенер: аяк чыккың чыккан үзүлгөң дөрт адың харыкыраңкы чыккылаңкы болганар.

Күзөң эр калчаар-ла аргалдыр болуп кээрге, өскө арта чок боорга, үлүң теңың дийр чыккан малдарымыс олаа ээди, келген-ла алаң ийиңа дээр, бижезиң үштүң «чүп-куулаңыңа», дус чыңиң дүжүргөн.

Апак, найа аяккыларын эзын чогулда чыгырла хөд-көңдө азың, үш артың кежи-биле чөре илап турган та-лар кыдың, бөзүңнйиң кежиң дөңкө кылды, олагалтаң-лар-дыр эвеске. Ичкян үш-дөрт хопганта ашаң:

— Надай, калчаар-ла болуп кээрмеге, бо чөр чөре тур-тангың-дыр. Ам канчар, эзын алак-бышкан баа аарган кездер болгай, манча туралыңгаң. Күе дүжүң олурла, эл-дурттал чөдүлөр-ла эртер болгай, салайы бөзүңкыс бот-тар-лаа чөдүң-ле калп болгай, Аң-мөң чок бе, чөк кавыда чок чок бе—тен сүмөдөң турган иргил.

Шаң-ла ичкяар Чааты Донгактары ол чөриң туртууңуң, оңук-дөңгөн салың, оран-сагызың тижкөн дийр чүе. Ол чөриң ам Торгалың дээр, ол донгактарың аяккы-төдүн Дус-Далг Донгактары дийр ийиң.

Бууруусе болуңдуң Дус-Далга челиң көр даап, хөй лу-рууң Донгактар-ла ботгай.

ХЕМЧИК ДОНГАКТАРЫ

Ая. Ак Кара Чаатыларын суу үрөзөңдө оң артың төн-далык чок. Улу-Хем унуңа көргөн аяккы Чааты-Аксы деп алаа эвес алаан. Амы Шагаа-Арыгын баштаймы турган чөри, ол эртер хоорайың тал ортуу-биле Чааты суу Улу-Хемче чөре илап кирең боткөңүң. Төүгөңе мыйн хамы-лэң кирең болаа, эрзи Шагаа-Арыгын чон баш-тай Чааты-Аксы деп алаң турган болаар ийиң.

Бир-ле чылаң, Улу-Хем чөртөң чыдар чөле, Ак, Кара, Чаатыларын кыдыраакы сугамың мырманың негөөлөң бар-ган Чаатымы Улу-Шык алаалары улаң-хууду кыдыра-акың маңгылаң-ды арты берген, алаң-чадалары чогуула чыкка тавалың, төңкөнүң кырдың амы-тың эршөңдө дөңк маңгылаңкалар чүе-дир.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

Понедельник

17.52, 18.52, 00.52 Медээлер. 17.00 Тет-а-тет. 17.20 «Элен болгаш оолдар».

Вторник

15.50, 16.52, 17.52, 18.52, 00.52 Медээлер. 16.00 Домколыка.

Среда

16.00 Көр, дынна. 16.20 «Эрткен үеже аян-чорук».

Четверг

16.00 Мультироллин. 16.30 Золушканың балында.

Пятница

16.00 «Тоолга аалдашкын». 17.20 Рок-урок.

Суббота

11.00 Эртенги почта. 11.30 Медицина сөзү.

Төрүттүнгөн хунүңер-биле!

Бистиң эживис Вера Андреевна ХЕМЕР-ООЛ бөгү 45 харлап турар.

ЧАРЛАЛДАР

«Дус-Даг» разрезинден дус чүдүрүп алырда хергеликчиңиз дус өртөн баш удур тэлээн бүүрүдөгү бижинге «Каа-Хем» разрезиниң сайгарыла албаныңиз демделгелиңиз аял-ла кылдырарыңиз «Каа-Хем» разрезин хергеликчиңизге дыңнадып тур.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100. Индекс 667000

«Шын» солун неделя дургузунда телекарүкчүлерге (Февраль 6-дан 11-ге чедир)

Table with 4 columns: Time, Program Name, Channel, and Description. Lists various TV programs and their broadcast times from Feb 6 to Feb 11.

Николай Лопсанович ДАЖИНМАЙ

Хоочун журналист, Россия Федерациязының Журналистер эвилелиниң кеижигү Николай Лопсанович Дажинмай 63 харлап бар чораап, 1995 чылдың февраль 3-те хертертен мөчөөн.

ӨНЧҮНҮН БҮГҮ ХЕВИРЛЕРИНИНҮДҮР-ТУКҮНГАРЫНИНҮ, ХУУ КИЖИЛЕРНИНҮ КИ-ЧЭЭНГЕЙНИНҮ!

Машина бүдүрер заводтарыңиз албан өзүзүңүз төлөөлчилери боон турар «Сибирь транссервис» акционерлик нитилел болгаш Красноармейск «Техносервис» деп салдыр оажыны Минусинск хоорайда «АТАП» деп акционерлик нитилелдиң скелдартындан даразында чычавыңарыңиз, кезектериңиз садып турар:

- 1. Горькийиниң автозаводунуң ГАЗ 3307, 4301 бортуг машиналарыңиз, изотермиктиң фургоңнарыңиз, саховалдарыңиз, (дизель, карбораторлуг), ГАЗ 33021 (Газель-1,5 тоннаы сөөртүр чүкк машиназы), ГАЗ 31029 - Волга машиналарыңиз.

Тыва парлаатгыңың хоочуну, хой чылдарда «Шын» солунга ажылдап чораян Сергей Каланович ШОНГУНУЧ

Куш-ажылдың хоочуну, «Шын» солунга эвэш эвес чылдар дургузунда ажылдап чораян журналист Николай Лопсанович ДАЖИНМАЙНЫН

Эрзин кожуун чагыраам кожуунуң Советтер амылгып хой чылдарда ажылдап чораян, куш-ажылдың хоочуну Николай Лопсанович ДАЖИНМАЙНЫН

1995 чылдың февраль 3-те хертертен мөчөөнниң дыңнагыпшаан, оң ө-бүдөзиге, дөргүт-төрдөзиге, чок кижилеринге ханы кайжылааның илгерлейп тур.

«Шын» солун редакциязының коллективниң солунга хой чылдарда ажылдап чораян, куш-ажылдың хоочуну Николай Лопсанович ДАЖИНМАЙНЫН

1995 чылдың февраль 3-те хертертен мөчөөнниң дыңнагыпшаан, оң ө-бүдөзиге, төрдөзиге болгаш чок кижилеринге ханы кайжылааның илгерлейп тур.

Тыва Республиканың Журналистер эвилели парлаатгыңың хоочуну Николай Лопсанович ДАЖИНМАЙНЫН

Хертертен мөчөөнниң дыңнагыпшаан, мөчөөн кижилеринге ө-бүдөзиге, дөргүт-төрдөзиге болгаш чок кижилеринге ханы кайжылааның илгерлейп тур.

АГАР, САНЫ: «Тыва сонбанк» № 363505

Кызыл хоорайда «СЕЛЕНДЖА» деп магазин дараазында барааннарны чоңга садып турар: — Оолдарга чылыг курткалар, 32-38 хемчээлдиң. — Оолдарга хат-чаыска кедер хойлеңнер, 38-40 хемчээлдиң.

— Бичин уругларның чазын, күзүн кедер курткалары, 38-40 хемчээлдиң. — Уругларга кылмал дүктүг тоннар, 30, 32, 34 хемчээлдиң.

— Оолдарның школа костюмнери, 30-38 хемчээлдиң. — Механиктиң шактар, распада олуртур савалар. — Уруглар трикотажы: полуноктар, майкалар, футболкалар, ук аймаа болгаш өске-даа.

КЭЭР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Бухтуе кудумчузу, 1. «Аэрофлот агентствозу» деп автобус доктар чер. Эртен 9 шактан 17 шакка чедир ажылдаар.

«ПРОГРЕСС» АТТЫГ ӨӨРЕДИЛГЕ ТӨВҮ Бөрт даараар, баш таарар мергежилдерге, англи дылга өөрөдир күчээлдерин февраль 7-де 14 шакта; секретарь-машинакчы, херек эмгекчиңиз мергежилге күчээлдерин февраль 14-те 14.00 шакта эгелээрин дыңнадып тур.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 35 дыгаарлыг бажын. Амыдырал хандырылгача бажыңыңың бешки кадында, артында эжиткен кирер.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 4-ТЕ «НАВИГАТОР»: «Дракула» 11.00, 14.00, 17.00 шактарда. Видеозаага: «Лазер» деп операция» 9.30, 11.30, 14.30, 15.30, 17.30 шактарда.

Солун Россия Федерациязының Парлаага болгаш массала информация хебертериниң талазы-биле кообузу-дуглааның сагалдааның контроль болгаш бүртүкелерин Тыва дөвөзүңүз эргелелинде бүртүктеттинген.

Тыва Республиканың Парлаала болгаш информация талазы-биле Күрүне комитетиниң типогрфиязы: Кызыл, Шетпиктиң болгаш Крайчеко кудумчузу, бажың № 1.